

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ЗАГАЛЬНІЙ КОНЦЕПЦІЇ ЕКОБЕЗПЕЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У статті подано структурно-функціональну характеристику екологічної культури в загальній концепції екобезпечного розвитку України. Автор розглядає різні підходи вчених до визначення екологічної культури. Особлива увага приділяється питанням екологічної культури, пов'язаним з використанням природою людини, перетворенням її у власних інтересах, а також наслідкам такої діяльності.

Ключові слова: екологічна культура, культура, ментальність, природокористування, технології.

The article overviews the structural and functional character of ecological culture with in the general concept of eco-safety in Ukraine. The author examines different points of view on the ecological culture. Considerable attention is paid to the questions, which include ecological culture, exploitation of nature by the humans, its transformation as well as results of such an activity.

Keywords: ecological culture, culture, mentality, nature use, technologies.

Зростання технічних можливостей людини, орієнтація на підкорення природи стала ознакою людства, яка призвела до екологічної кризи у ХХ столітті, до постановки питання про існування самої людини і створеної нею цивілізації. Настав час усвідомити необхідність докорінного перегляду відносин, що склалися в системі "людина-природа".

Ідеться про ствердження нового архетипу сприйняття природного навкілля – розгляду природи як найважливішої цінності, що потрібна людині не лише як матеріал – сировина, а й як "щось ні людиною і ніким не створене, споконвічне, нерукотворне", щоб долучитися до безмежності природи. Така згармонізованість, оптимізація взаємовідносин суспільства і природи (включаючи забезпечення еквівалентного обміну речовини з природою) неможливі не лише без відповідного технологічного забезпечення, а й без високого рівня екологічних знань і відповідної поведінки, тобто без належної екологічної культури [8, 175]. Отже, досягнення екобезпечного розвитку в сучасних умовах може здійснюватись тільки у межах сформованої екологічної культури як особливої специфічної і, певно, найістотнішої форми культури в цілому.

Аналіз етимології слова "культура" показує, що воно означало обряд (культ), оброблювання, вирощування і спочатку вживалося переважно як *agri cultura* (оброблювання землі). Пізніше вже Цицерон розширив значення цього терміна. У "Тускуланських бесідах" він висловлює думку, що розум (духовність) людини потребує такого самого культивування, як і ґрунт.

У давні часи термін "культура" найчастіше вживався для позначення сільськогосподарської діяльності людини або виховання та навчання дітей, у тому числі і на позначення ними свого фізичного стану. З плином часу, однак, даний термін набув універсального значення, став категорією, яка синтезує та позначає важливу атрибутивну ознаку людини.

Нині термін культура тлумачиться також неоднозначно, але ця розбіжність стосується здебільшого смислових меж цього поняття, а не спрямованості його загалом; крім того, сама культура має чимало вимірів та форм втілення, що нерідко зумовлює розбіжність та плутанину в її дефініції. Можна погодитися з тими дослідниками (В. П. Іванов, М. В. Межуєв, В. Г. Табачковський), які відносять до терену культури певні способи організації та розвитку людської життєдіяльності, представленої у продуктах матеріальної та духовної праці, у системі соціальних норм та настанов, духовних цінностях, сукупності ставлення людини до природи, до інших людей, до себе самої.

У кожному конкретному випадку сутність тієї чи іншої культури розкривається через:

- а) специфіку діяльності;
- б) предметну ділянку, тобто засоби та наслідки людської діяльності;
- в) ціннісне значення виробів;
- г) спосіб задоволення людських потреб.

У кінцевому підсумку культура постає як історично усталені форми діяльності та її наслідки (продукти), які є смислозначущими для людини, мають ціннісну вартість. Це діяльнісний підхід до культури, одна з основних методологічних парадигм сучасної науки, яка дає змогу зрозуміти як причини і мотивацію людських вчинків, так і сам механізм перетворення "світу в собі" у "світ для себе", світу натурального, природного у світ, трансформованого згідно з потребами, цілями та можливостями лю-

дини. У цьому контексті екологічна культура є такою життєдіяльністю людини, за якої досягається адаптація (трансформація) навколишнього природного світу до людини, а її самої – до довкілля. Тому екологічна культура включає коло питань, пов'язаних з використанням людиною природи, перетворенням її у власних інтересах, а також з наслідками такої діяльності.

Культура є засобом осягнення навколишнього світу і внутрішнього світу людини, регулюючим початком у її відносинах з навколишнім середовищем – природним та соціальним. У контексті універсальних зв'язків та закономірностей культура постає як суто людська форма самоорганізації й розвитку системи, засіб її адаптації до довкілля, креативний чинник утвердження та процвітання людства у біосфері [1, 211].

Культура проявляється в прогресивному поступі науки, розвитку мистецтва, в цінності та гуманності релігійних догм, а також у формах державного управління і зумовлює доцільність суспільних звичаїв та необхідність державних і громадських організацій. Основною ознакою культури є її здатність до розкриття можливостей людського таланту. Зважаючи на це, культуру можна охарактеризувати як систему соціальних цінностей та ідей, які відрізняються за їх місцем в житті і суспільному виробництві. Як система цінностей культура володіє неабиякими комунікативними властивостями, її надбання у формі певних соціальних відносин, ідей, традицій, етичних і правових норм, знань, вірувань, структур, форм поведінки, технологій тощо передаються з покоління в покоління і цим самим обумовлюють психологічну та культурну єдність людства [4, 32].

Серед різноманітних форм культури одне з вагомих місць у наш час посідає така її форма, як екологічна культура. За В. С. Крисаченко, екологічна культура – це здатність людини відчувати живе буття світу, приміряти і пристосовувати його до себе, взаємоузгоджувати власні потреби й устрій природного довкілля. Інакше кажучи, екологічна культура є цілепокладаючою діяльністю людини (включаючи і наслідки такої діяльності), спрямованою на організацію та трансформацію природного світу (об'єктів і процесів) відповідно до власних потреб та намірів [2, 212].

Неважко помітити, що екологічна культура повертає нас до вихідного, первісного поняття культури загалом, яке означає мистецтво впорядковувати навколишнє середовище, а також реалізувати людське життя на певній ціннісній основі. Екологічна культура звернена до двох світів – природного довкілля та внутрішнього світу людини. Своїми цілями вона спрямована на створення бажаного устрою чи ладу у природі і на виховання високих гуманістичних смисложиттєвих цінностей та орієнтирів у людському житті. Тому, незважаючи на відносну молодість самого терміна "екологічна культура" (вперше він з'явився у 20-х роках ХХ ст. у працях американської школи "культурної екології"), за ним стоїть одна із засадничих сфер людської діяльності, корені якої сягають ще доісторичних часів.

Екологічна культура спрямована на подолання власної обмеженості людини як природної істоти (біологічного виду) щодо пристосування у біосфері в умовах постійної конкуренції з боку тих чи інших форм живої речовини. Вона є сукупністю адаптивних ознак виду принципово нового гатунку. Про їхнє значення можна мати судження від протилежного: людина, позбавлена звичних засобів впливу на довкілля (житла, одягу, знарядь праці, зброї, медичних препаратів та ін.), має сумнівні шанси вижити й утвердитися у природних екосистемах. І, навпаки, маючи їх, вона, по суті, виводить себе за межі конкуренції, оскільки володіє адаптивними набутками, несумірними з виробленими іншими видами у процесі біологічної еволюції. Тому екологічна культура не є чимось несуттєвим чи вторинним для існування людини: вона становить саму його функціональну основу, уможлиблюючи доцільне й ефективне природокористування. Людські спільноти, обдаровані екологічною культурою, значною мірою виходять за межі тиску біотичних чинників, а людина внаслідок цього стає у біосфері пануючим, домінантним видом [2].

Екологічна культура має давню історію, вона є атрибутивною, тобто органічною складовою людського життя з часів його виникнення. Водночас вона – феномен ХХ ст., коли людство дедалі більше усвідомлює необхідність перевлаштування свого життя, з тим щоб воно стало безпечним, здоровим, радісним, щоб екологічна культура кожного зокрема і всіх разом стала імперативом буття.

Екологічну культуру необхідно розглядати з двох сторін: по-перше, це – сукупність певних дій, технологій освоєння людиною природи, які забезпечують принаймні стійку рівновагу у системі "людина – довкілля"; по-друге, це теоретична галузь знань про місце людини у біосфері як істоти діяльної, організуючої її структурні та функціональні блоки, як дедалі зростаючого у своїх можливостях чинника регуляції стану біосфери. Без знання кола проблем, що належать до екологічної культури, не можна зрозуміти, наприклад, чому одні спільноти (етноси) живуть у злагоді з природою, тобто утверджуються у світі як етноси екофільні, а інші – залишають по собі руїну як спільноти екофобні, чому в одних випадках людська діяльність породжує гармонійні ландшафти та екосистеми, а в інших – довкілля перетворюється на пустелю. Засади традиційної екологічної культури носять предметний та світоглядно-ціннісний характер. Важливо розкрити особливості екологічної культури українського народу, її архетипові традиційні риси та сучасний стан. Це – специфічна сфера національного досвіду, який повчальний як у позитивному, так й у негативному вимірі: з одного боку, у минулі часи було вироблено блискучі зразки гармонійного природокористування та закріплено їх у структурі ментальності, обрядності, навіть релігійності українців; з іншого – через відомі причини, пов'язані з хижацьким ставленням до довкілля, колізії відносин між людиною і природою на теренах України, негативні аспекти досвіду природокористування можуть розглядатися як модельні для осягнення небажаних напрямів та форм

природокористування взагалі. Вимоги та засади екологічної культури мають стати складовою світоглядом та мірилом практичних дій кожної людини у сфері природокористування, певною запорукою порятунку довкілля і забезпечення сталого розвитку та поступу людської цивілізації. Досвід розумного природокористування відомий не лише з давніх-давен, а й з практики сьогодення, коли посилюється усвідомлення необхідності шанобливого ставлення до природи, коли світова спільнота приймає екофілії як найвищу цінність життя [2, 221].

У наш час досвід, набутий предками, важко переоцінити. Коли К. Ясперс стверджував, що наш час є осьовим, то спонукали його до цієї думки й чинники, які ми називаємо екологічними. "У такі часи людина, – писав він, – усвідомлює життя загалом, саму себе і свої межі. Перед нею відкривається страхітливість світу і власна безпорадність. Прагнення перетворитися на справжніх людей виливається в прогресуючу схильність звертатися до наших витоків, до тих глибин, з яких ми вийшли". Безперечно, у такий важкий час ми теж маємо звернутися до своїх витоків, щоб повернути собі людяність, впевненість, щоб оптимально зорієнтуватися в суворій дійсності сьогодення.

Екологічна культура українського етносу формувалась в його історії. Так, дослідники звертають увагу на те, що вже в первісних общинах з'явилося не лише практично-утилітарне, а й естетичне ставлення до природи. Наприклад, місця, де жити, вибиралися, зрозуміло, за принципом зручності (близькість води, добрий захист), а й краса місця (наприклад, положення Києва), можливо, впливала (оскільки були аналогічні за зручністю місця в районі Вишгорода, Трипілля).

Спеціальної уваги в межах аналізу ролі природного середовища в процесі формування української ментальності та становленні культури заслуговують праці М. Грушевського ("Історія України-Русі", "На порозі нової України"). Інтерес до цих робіт викликаний тим, що в них ми зустрічаємо історичний аналіз залежності розвитку української культури та ментальності від природного середовища. Йдеться про вплив природного середовища на культурні орієнтації, осмислення історії українського народу крізь призму двох площин "культура – природне середовище". М. Костомаров у працях "Книга буття українського народу" та "Дві руські народності" робить спробу порівняння основних рис характеру українського та великоруського етносів. При цьому в основу цього дослідження покладається аналіз їх життєдіяльності та особливості як духовного, так і побутового життя (яке, безумовно, тісно пов'язано з природою). Серед основних рис українського етносу Костомаров виділяє індивідуалізм, терпимість, внутрішню цілісність церкви та віри, високий рівень духовної культури та велике значення жінки у суспільстві [6, 253].

Про вплив природного середовища на ментальність українців говорив Д. Чижевський. У його спостереженнях особливо відзначається, що психічний склад українців формувался під впливом степового ландшафту. Він зазначає, що степ породжував своєрідне почуття "занепокоєння", оскільки протягом багатьох століть був, так би мовити, джерелом постійної загрози кочовиків. З іншого боку, віддаленість українських поселень на степових просторах змушувала сподіватись тільки на власні сили у разі небезпеки, що зумовило відомий індивідуалізм українців. Дослідник виділяє такі основні риси психічного укладу українця як емоційність, сентименталізм, чутливість та ліризм, з іншого боку – індивідуалізм і прагнення до свободи, яке у певних випадках веде до самоізоляції та конфліктності, а також – неспокій і рухливість [6, 330].

До вихідних тез аналізу взаємовпливу природного середовища на формування української ментальності, який було здійснено українськими дослідниками, належить три твердження. По-перше, "наша культура не завжди була лише "національною", її глибинний і більш широкий зміст визначався саме географічним положенням нашої Батьківщини". По-друге, культура розглядається як форма адаптації нації до того природного та культурного простору, в межах якого вона виникає та розвивається. І, по-третє, географічне положення України описується як положення "між Сходом і Заходом".

Крім того, дослідники української ментальності зазначають, що, на відміну від своїх сусідів-кочовиків, формування та становлення українського етносу відбувалося у стабільному сприятливому, в плані природних умов, просторі, в якому, по суті, він і продовжує існувати до цього часу. Така завидна постійність природного оточення сприяла формуванню тісних, тремтливих стосунків українця з природною стихією, що не могло не відбитися на ментальних особливостях нашого етносу. Природні багатства, клімат, пріоритетність сільського господарства стали причиною домінування емоційної сфери в характері українця. Проте наша емоційна обдарованість має і свої недоліки – ми маємо недостатньо розвинену волю. Проте, саме чуттєва сфера визначає нашу глибоку релігійність, наші моральні й естетичні цінності. Саме тому степи, луки, річки, гори для українця мають величезну значущість, вони сповнені сакральним змістом. На думку Б. Липинського, наша земля, земля предків, має свою унікальну енергетику, яка суттєвим чином впливає на долю нашого етносу та на його ментальність.

Так, І. Нечуй-Левицький, досліджуючи міфологічну культуру українського народу в творі "Світогляд українського народу. Ескіз української міфології" (1876) наголошує на зв'язку української міфології зі ставленням до природи. Він зауважує, що небесні явища "вразили фантазію і мисль українського народу. Небо, засіяне зірками, сонце, місяць, хмари, дощ, вітер, грім, блискавка – все те поперед усього звертало на себе увагу, зачіпало фантазію і розбуджувало мисль дужче і раніше, ніж земля і все, що на землі. Ще більш зачіпало людську думку зміна літа й зими, тепла й холоду, дня й ночі, вічна і незмінна боротьба на небі світлих і темних сил".

І. Нечуй-Левицький підмічає цікаву закономірність. Однаковість сприйняття часу всіма членами етносу було предметом суворої регламентації. Саме цей фактор – однаковість часосприйняття – є домінантою психічного наслідування спільноти. Однаковість часосприйняття була закріплена в обрядах, традиціях, ритуалах, усній творчості. І через них перетворювалася в програму відтворення такого ставлення до природи, де продукти життєдіяльності етносу (подібно до інших ценозів) включаються до кругообігу речовин у біосфері. В певному розумінні, це була своєрідна програма "екологічного виховання". Причому, досить дієвого, порівняно з сьогоденним.

І. Нечуй-Левицький підкреслює і "природоорієнтованість" давньоукраїнської релігії. Образи своєї релігії українці брали з природи. Так, земля сприймалася не просто як територія, саме в ній існували корені етносу, традиції. В рідній землі зберігалися могили пращурів, землю ж берегли для нащадків.

Крім того, своєрідним чином зв'язок людини і природи відображався в українській міфології. Так, форми українських міфів дуже близькі до природних форм. І. Нечуй-Левицький підкреслює, що в українських міфах ми не бачимо схильності до негарних, неестетичних велетенських міфічних образів (головатих, рогатих, з антинатуральними інстинктами), які характерні для німецької і великоруської міфології. Український народ в міфах "держиться міри", відчувається тяжіння до правди і естетичності.

І. Левицький у творі "Світогляд українського народу. Ескіз української міфології" [3, 80] пише, що "надарований добрим розумом і багатою фантазією, давній Українець, з того переляку і з дива, не міг недбайливо відноситись до небесних з'явищ. Йому хотілось пригорнути до себе страшні грізні сили, дуже небезпечні в практичному житті, йому хотілось милуватись пишними світлими силами неба. Ціль давньої української віри, як і в інших народів, була практична, а в основі давнього українського поганства був людський егоїзм. Давній український народ славив світлі небесні сили, годив темним силам, щоб пригорнути до себе ласку неба, щоб присилувати всі сили служити його практичним цілям. Люди молились небу, щоб загарбати собі небо, дощ, тепло, росу, погоду, щоб прогнати од себе холод, хмари, негоду. Давнім Українцям, як бачимо з обрядових пісень, хотілось прихилити до себе ласку небесних сил, щоб мати густо кіп на полі, багато роїв у пасіці, багато ягнят, телят, лошат, щоб мороз не поморозив жита, пшениці і всякої пашниці, щоб у садку родило дерево, а в дворі плодилася птиця. Ціль давнього українського поганства була така практична, як і в Індусів, і в Греків, і в інших народів, котрі в молитвах до своїх богів просили собі всякого добра. Форми, в які склалася давня українська міфологія, були реальні образи, взяті на землі, бо земля була в давнього чоловіка, як кажуть, під носом, а небо – під лісом.

Культура забороняє людині робити аморальні вчинки, розпалювати ворожнечу між людьми, грабувати й убивати. Вона виступає і завжди виступала проти насильства. Екологічна культура, наприклад, забороняє людині ставитися до Природи зневажливо. Але це не є пригніченням духу людини, а навпаки, його піднесенням до ролі захисника Природи, до розуміння свого місця в ній і відповідальності перед нею. Таким чином, культура створює передумови для духовної свободи людини, але за межами її природного і соціального існування [5, 33].

Г. Гегель називав культуру засобом піднесення індивіда, особливо його мислення, до всезагальності, духовного подолання своєї конечності. У цьому смислово-полі екологічна культура постає як засіб піднесення природності людського буття до надприродності, вивіщення однієї з форм живої речовини – людини розумної – до чинника, що організовує природний світ. Долаючи за допомогою здобутих засобів обмеженість своїх тілесних потенцій в осягненні природи, людина стає мірилом та умовою існування всієї іншої біоти як системоорганізуючий стрижень біосфери. Саме тому екологічна культура стає набутком і всієї біосфери, шляхи та напрямки розвитку якої у таких умовах вже не можуть залишатися попередніми.

Носієм екологічної культури є людина у різних її даностях – родовій, окремішній, індивідуально-унікальній. Ставлення до довкілля з боку сукупного людства, певних етносів чи спільнот, окремої людини є своєрідним і визначається реальним місцем конкретного суб'єкта у світі, його можливостями та потребами. Без людини екологічна культура є лише уречевленою чи семантично зафіксованою низкою предметів матеріальної чи духовної даності, але аж ніяк не регулюючою засадою людського буття. Так, недостатньо зберегти хліборобські знаряддя давнини, ще слід уміти ними користуватися; мало лише дізнатися про іригацію шумерів, необхідно оволодіти технологіями регулювання водотоків.

Зрозуміло, подібні прояви екологічної діяльності властиві традиційним культурам, але те ж саме прийнятне і щодо сучасності: якщо американські фермери вирощують майже по сотні центнерів пшениці з гектара, а російські селяни часто-густо не одержують і десяти, то зрозуміло, що екологічна культура (чи некультура) одних є абстрактною річчю для інших. Втім, ситуація може змінитися, коли набуток у межах однієї спільноти стає складовою діяльності іншої. Тому саме в діяльності феномени екологічної культури набувають смислової цінності.

Отже, екологічна культура є засобом самоорганізації сутнісних сил людини в умовах конкретного природного середовища. Так проявляється її універсально-космогенетична функція як чинника подолання невпорядкованості у системі і нарощення негентропійних тенденцій, прогресу в організації суцього. Водночас, впорядковуючи власний світ, світ людського буття, людина виступає регулятивом, організуючим чинником і природного світу. Можна навіть вести мову про об'єктивацію життя духу у царині його натурального обширу, завдяки чому цей останній набуває (у перетворенній формі) сутніс-

них рис людини. Отже, довкілля трансформується за "образом і подобою" людською, а тому не так вже й помиляються носії міфологічного світогляду, коли ототожнюють себе зі світом, а особливості останнього пояснюють людськими рисами. Щоправда, це слушно скоріше стосовно світу антропогенно трансформованого, котрий вже несе на собі "печатку" людини.

Водночас екологічна культура є процесом номінації, тобто означення, надання об'єктам природного довкілля соціально-ціннісного звучання. Це спостерігається як у предметно-прикладній сфері, так й у світоглядно-трансцендентній вимірності. У такій своїй іпостасі предмети довкілля відчужуються від власної самодостатності, втрачають свій біосферний вимір, визначений еколого-еволюційними закономірностями, і набувають рис уречевленої свідомості людини, предметних формотворень культури. Тому, наприклад, якщо для вченого хіміка будь-який елемент системи є більш-менш однаковим як об'єкт пізнання, то в предметній практиці цінність кожного з них є абсолютно різною: дуже високо цінуються одні елементи (кисень, залізо, уран тощо), й опиняються поза увагою інші. Втім, коли вони стають реальністю у світі людської життєдіяльності, тоді аксіологічний вимір може істотно змінюватися. Такої ж ціннісної оцінки набувають й витвори живої природи. Тому ластівка, скажімо, сприймається як охоронниця дому, а не птах таксономічної групи горобиних, так само як тополя є символом рідного краю, а не лише одним із видів родини вербових. Водночас алмаз сприймається не тільки як кристал цікавої структури, а й як еталон краси, мірило заможності та гідності його володаря. Не випадково, людина, потрапляючи у незвичні для неї умови, часто-густо губиться зовсім не від того, що цей новий світ бідний ресурсами, а тому, що його утворення відсутні в аксіологічній тканині прибульця, і має минути деякий час, щоб виробилися певні стереотипи сприйняття цього світу та поведінки у ньому. А до того нові краї переобладнують за звичаєм і на кшталт покинутих: називають звичними іменами географічні об'єкти, вишукують знайомі, придатні для їжі рослини та тварини, споруджують житла за відомими мірками.

Процесуально-предметним втіленням засад екологічної культури є технології, а також створена за їхньої участі штучна реальність. Важливим мірилом технологічної діяльності є (чи має бути) її природо- та людиновідповідність, сумірність, з одного боку і здатність задовольняти потреби людського суспільства – з іншого. За допомогою технологій не лише створюють новий предметний світ, котрий ще необхідно "узгодити" з біосферою (як правило, це досягається дуже важко), а й вносять істотні корективи у природно-історичні процеси, зокрема у потоки переносу речовини та енергії – прискорення, сповільнення, зміна напрямку, концентрація, розсіяння та ін., отже, трансформується довкілля загалом. Все це стає можливим тому, що технологія визначає суспільно-вироблений (як за змістом, так і за формою) спосіб освоєння речовини природи через людську працю взагалі – працю як реальне буття колективності.

Базовою категоріальною тріадою, яка визначає синтетичні особливості концепції екологічної культури, є відношення "людина – діяльність – природа". Закономірності екологічної культури у наш час постійно вдосконалюються. Проте можна з певністю вести мову про чинність низки узагальнень та принципів. Зокрема, це стосується висновків про те, що людина є домінуючим видом у біосфері і остання є її екологічною нішею; положень про розширення енергетичної та субстратної основи у процесі людського поступу; про стійкий зв'язок між стабільними періодами в існуванні етносу та збалансованістю його відносин з природним довкіллям; взаємозв'язок між адаптивним типом спільнот і тяглістю їхнього мешкання у певних екосистемах тощо.

Означені особливості екологічної культури стосуються її соціальних та теоретичних вимірів. Тут же слід чітко упевнитися в тому, що екологічна культура – окрема галузь людської духовності, пізнання та практики, яка визначає характер і способи відносин людини з біосферою. Набуття екологічної культури є неодмінною потребою забезпечення виживання та поступу як всього людства, так і окремих етносів [2].

Виникає необхідність кардинальних змін в управлінні і політичній, і економічній сферами, і науково-технічним прогресом. Управління цими сферами згідно з екологічними імперативами потребує екологізації всієї соціальної діяльності, її орієнтації на фундаментальні, довгочасні екологогуманістичні цілі.

Разом з тим не можна не звертати на відносно низький рівень культури більшої частини нашого суспільства, а особливо недостатніх знань екологічних проблем, відповідності інтересу до них. Не зовсім позитивним фактором, крім цього була орієнтація в минулому (та й подекуди сьогодні) на формування технократичного вирішення багатьох природоперетворюючих проєктів. На сьогоднішній день стає очевиднішим, що успішна реалізація різноманітних екологічних проблем можлива тільки тоді, коли людина усвідомить об'єктивну необхідність раціонального і високоморального ставлення до природи.

Основне завдання держави, яка поставила собі за мету організацію своєї внутрішньої і зовнішньої діяльності на засадах екологічної культури, в створенні такого матеріалу, який гарантував би людині реальну свободу поведінки у соціально-політичному середовищі у поєднанні з відповідальністю за це середовище.

Ніхто не буде поважати країну, яка забула своє минуле, не розуміє сучасне і не бачить майбутнього. Вочевидь, нам, сучасним українцям, вкрай потрібно зміцнити характер ідеалами і принципами життєвої активності, відчути історичну та національну велич та ідентичність. Це підтверджує той факт,

що у наш час екологічна культура, крім світоглядних і технологічних зрушень, стає ще й могутнім чинником усталення процвітаючих суспільств. Це характерно для багатьох країн, зокрема для Японії або Швеції, які зуміли інтегрувати традиційні екокультурні цінності в постіндустріальне суспільство, або для Сінгапуру, Німеччини чи США, де екологічна культура формувалася під суворим "оком" закону. Скрізь у таких випадках спостерігаються оздоровлення суспільства, поліпшення його моральних і естетичних чеснот, подовження тривалості життя та інші позитивні зрушення. Це ще один аргумент стосовно того, потрібна чи непотрібна екологічна культура.

Використані джерела

1. Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика / В.С. Крисаченко. – К. : Заповіт, 1996. – 352 с.
2. Крисаченко В.С. Україна: природа і люди / В.С. Крисаченко, О.І. Мостяєв. – К.: НІСД, 2002. – 623 с.
3. Крисаченко В.С. Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку / В.С. Крисаченко, М.І. Хилько. – К.: Знання, 2001. – 597 с.
4. Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології / І. Левицький. – Л.: Наукова думка, 1876. – 456 с.
5. Ліпкан В. А. Національна безпека України: нормативно-правові аспекти забезпечення / В. А. Ліпкан. – К.: Текст, 2003. – 180 с.
6. Любіч О.О. Екологія та культура / О.О. Любіч, О.О. Гаца. – К.: Українське національне відділення Міжнародної академії наук екології та безпеки життєдіяльності 2004. – 70 с.
7. Людина і довкілля. Антологія: У 2 кн. Кн. II: Людина і довкілля в українській духовності / [упоряд., автор вступ. розділів, біогр. довідок та коментарів В.С. Крисаченко]. – К.: Заповіт, 1995. – 432 с.
8. Теслюк А. Цивілізація в контексті взаємодії людини і техніки. Крисаченко В.С., Степико М.Т., Мостяєв О. І., Теслюк С.С. та ін. Україна: крок у XXI століття (соціально-політичний аналіз). – К.: Інститут філософії НАН України, 2002. – 288 с.
9. Ткач М. Різновиди символіки / М. Ткач // Українська культура. – №1. – 1994. – С.30-37.